

Wstęp	3
1. Opis narzędzia	3
2. Zastosowanie narzędzia	4
3. Uzasadnienie dla uruchamiania procedury Niebieskie Karty przez pracowników szkół i placówek oświatowych	5
4. Oświata a przemoc – przepisy prawne nakładające obowiązek reagowania na pracowników wszystkich szkół i placówek oświatowych.....	5
5. Przemoc w rodzinie – definicja.....	8
6. Granice wiekowe dzieci przyjęte w narzędziu	8
7. Młodsze dzieci	9
Część A – Poważne podejrzenie przemocy wobec dziecka	9
Część B – Podejrzenie przemocy wobec dziecka	10
Część C – Czynniki ryzyka	13
8. Starsze dzieci	14
Część A – Poważne podejrzenie przemocy wobec dziecka	14
Część B – Podejrzenie przemocy wobec dziecka	16
Część C – Czynniki ryzyka	18
9. Objawy krzywdzenia występujące u dzieci.....	19

Spis treści

Pamiętaj, że:

Przemoc wobec dziecka zawsze zagraża jego zdrowiu psychicznemu. Może też zagrażać jego życiu.

Sprawcą przemocy w rodzinie wobec dziecka może być rodzic, opiekun, rodzeństwo lub inna osoba spokrewniona lub zamieszkująca razem z dzieckiem.

Kary fizyczne to jedna z form przemocy wobec dziecka. Od 1 sierpnia 2010 roku obowiązuje w Polsce **zakaz stosowania kar cielesnych** przez osoby wykonujące władzę rodzicielską oraz sprawujące opiekę lub pieczę nad dzieckiem. Zakaz został wprowadzony nowelizacją ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy – Art. 96 Krio (Dz. U. Nr 9, poz. 59, ze zm.)

Rodzic, który nie udziela wsparcia i ochrony swojemu dziecku także może być ofiarą przemocy. W takiej sytuacji dokonaj rozpoznania.

Przemoc wobec dziecka bywa niewidoczna dla pracowników służb. Jedyne, co widzisz, to nieustające problemy związane z rozwojem dziecka, które mimo diagnostyki różnicowej i udzielenia dziecku pomocy, nie ustają.

Dziecko zwykle nie chce rozmawiać o doznawanej przemocy nie dlatego, że ma złe intencje albo nie lubi swoich nauczycieli czy wychowawców, tylko dlatego że się boi. Boi się wielu rzeczy: reakcji sprawcy, na to, że komuś powiedziało o tym co dzieje się w domu, o los swój oraz o los innych osób w rodzinie, np. drugiego rodzica, rodzeństwa. Dziecko przekazuje informacje o przemocy odpowiednio do swojego wieku rozwojowego i stanu psychicznego – reaguj nawet wtedy, gdy fakty podawane przez dziecko wydają ci się nieprawdopodobne. Każdorazowo weź pod uwagę także to, że bezpośrednio po zainteresowaniu się przez pracownika oświaty sytuacją rodzinną dziecka może pojawiać się jego nieobecność w szkole lub placówce oświatowej. Dziecko narażone jest na eskalację przemocy ze strony sprawcy, ponieważ zainteresowanie przedstawiciela placówki sprawami rodzinnymi bywa odbierane jako ingerencja w wewnętrzne sprawy rodziny i może prowadzić do destabilizacji sytuacji domowej. Dlatego zwróć uwagę na jego bezpieczeństwo. Prowadź dokumentację swoich działań.

Według badań przeprowadzonych przez Fundację Dzieci Niczyje połowa badanych nastolatków deklaruje, że w ciągu ostatniego roku doświadczyła przemocy psychicznej ze strony osób dorosłych¹. Ponad 1/5 młodych ludzi co najmniej raz została uderzona przez osobę dorosłą. Sprawcami przemocy psychicznej i fizycznej najczęściej byli członkowie rodziny. Dane te wskazują na skalę problemu, z jakim mają do czynienia pracownicy oświaty. W trosce o bezpieczeństwo dzieci doświadczających przemocy domowej bezcenna staje się obserwacja i reagowanie wychowawców, nauczycieli, pedagogów. Wrażliwość i uważność pracowników oświaty jest ogromnym sprzymierzeńcem w podejmowaniu działań ochronnych wobec dzieci krzywdzonych.

Oddajemy w Wasze ręce ten przewodnik z nadzieją, że będzie on pomocny w radzeniu sobie z sytuacją podejrzenia, że dziecko, które macie w swojej klasie, grupie, szkole, przedszkolu doznaje przemocy w rodzinie.

Jako autorki tej publikacji, apelujemy do Waszej mądrości – nauczycieli, wychowawców, pedagogów o rozwagę, która powinna towarzyszyć korzystaniu z narzędzia. Niezależnie od tego, jak szczegółowo chcielibyśmy opisać postępowanie dotyczące jego stosowania, jesteśmy świadome, że wszystkiego nie napiszemy. Chcemy zwrócić Waszą uwagę na czynniki wskazujące na możliwość doświadczania przez dziecko przemocy. Jednakże posługując się narzędziem należy uwzględnić kontekst konkretnego dziecka zawierający jego wiek, możliwości komunikacyjne oraz kontekst jego sytuacji rodzinnej. Może zdarzyć się, że sprawa dziecka, będącego pod Waszą opieką będzie wymagała dodatkowego skonsultowania z innym pracownikiem albo dodatkowej obserwacji po to, abyście mogli adekwatnie ocenić daną sytuację. Starajcie się z jednej strony nikogo nie skrzywdzić, posądzając o stosowanie przemocy tam gdzie jej nie ma. Z drugiej zaś strony reagujcie adekwatnie do przepisów prawa i Waszej wiedzy zawodowej w celu ochrony dzieci przed przemocą domową.

Ważne! Przed przystąpieniem do korzystania z narzędzia należy przeczytać poniższy przewodnik.

1. Opis narzędzia

Narzędzie pn. „Postępowanie w związku z wystąpieniem przemocy wobec dziecka dla pracowników oświaty” stanowi pomoc służącą do sprawdzenia podejrzenia, czy konkretne dziecko doznaje przemocy w rodzinie. Zostało ono opracowane z myślą o pracownikach szkół i placówek oświatowych, którzy na mocy przepisów prawnych zobowiązani są do reagowania w każdym przypadku podejrzenia wystąpienia przemocy domowej wobec dziecka.² Narzędzie zawiera dwa integralne elementy:

Składa się z 30 czynników w części dla dzieci młodszych oraz 30 czynników w części dla dzieci starszych, podzielonych na trzy bloki: A, B i C. Blok A dotyczy poważnego podejrzenia przemocy wobec dziecka. Blok B określa podejrzenie przemocy wobec dziecka. Blok C oznacza występowanie czynników ryzyka zwiększających prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy w rodzinie. Lista sygnałów służy do diagnozy stopnia zagrożenia przemocą domową w odniesieniu do konkretnego dziecka. Należy wypełnić całą listę sygnałów ostrzegawczych zaznaczając w niej

I. KWESTIONARIUSZ OCENY RYZYKA WYSTĘPOWANIA PRZEMOCY W RODZINIE WOBEK DZIECKA

¹ Wiktyimizacja Dzieci i Młodzieży. Doświadczenia młodych Polaków, raport z badań, FDN, 2009.

² Narzędzie nie może być stosowane kiedy zachodzi podejrzenie, że dziecko jest sprawcą przemocy wobec rodziców, opiekunów.

II. PROPOZYCJA ALGORYTMU POSTĘPOWANIA W PRZYPADKU PODEJRZENIA PRZEMOCY W RODZINIE WOBEC DZIECKA

informacje i obserwacje na temat danego dziecka i jego rodziny. Wszystkie trzy bloki są podstawą całościowego oszacowania stopnia zagrożenia dziecka przemocą w rodzinie.

Po wypełnieniu listy sygnałów otrzymamy wynik punktowy w trzech kategoriach: A, B i C. Wynik ten przenosimy do wskazówek postępowania zaczynając od określenia liczby otrzymanych punktów w bloku A, który opisuje poważne podejrzenie przemocy wobec dziecka.

Wskazówki określają trzy tryby postępowania w zależności od wyników uzyskanych w liście sygnałów ostrzegawczych. Analizę poszczególnych trybów zawsze należy rozpocząć od punktu „START”, tzn. sprawdzenia, czy w bloku A znajduje się przynajmniej 1 zaznaczony punkt. Jeżeli liczba punktów zaznaczonych w liście sygnałów ostrzegawczych w bloku A jest równa lub większa od 1 przechodzimy do postępowania w trybie A, tzn. „poważne podejrzenie przemocy wobec dziecka”. Jeżeli nie - przechodzimy do analizy wyników w bloku B. W przypadku otrzymania 1 lub więcej punktów w bloku B, przechodzimy do trybu postępowania B, tzn. „podejrzenie przemocy wobec dziecka”. Jeżeli w bloku B ilość punktów wynosi 0, przechodzimy do bloku C listy sygnałów. Jeżeli ilość punktów w bloku C wynosi przynajmniej 3, przechodzimy do trybu postępowania C, tzn. „czynniki ryzyka”. Jeżeli w bloku C ilość punktów wynosi poniżej 3, oznacza to, że sytuacja dziecka nie jest na tyle jednoznaczna, żeby podejmować działania ochronne i interwencyjne.

Zastosowanie konkretnych działań proponowanych w danym trybie może oznaczać, że należy zmienić tryb postępowania – należy obserwować pod tym kątem sytuację dziecka.

Przykład: po ustaleniu poziomu bezpieczeństwa dziecka podczas działań w zakresie trybu B okazuje się, że dziecko nie jest bezpieczne w domu – wtedy przechodzimy do trybu A.

UWAGA! Nawet jeśli wypełnimy część A listy sygnałów ostrzegawczych i na tej podstawie zdecydujemy, że trzeba uruchomić procedurę Niebieskie Karty, powinniśmy wypełnić także pozostałe bloki listy, czyli B i C. Zaznaczenie któregoś z punktów w bloku B dodatkowo uprawdopodobnia podejrzenie przemocy wobec dziecka, zaś zaznaczenie przynajmniej 3 punktów w części C daje obraz czynników ryzyka związanego z przemocą domową w danej rodzinie. Jest to dodatkowa wiedza, która powinna być wniesiona przez pracownika placówki oświatowej na zebraniu grupy roboczej, powołanej do pracy z rodziną w ramach procedury Niebieskie Karty.

2. Zastosowanie narzędzia

Narzędzie powinniśmy zastosować zawsze wtedy, kiedy wystąpi jakiegokolwiek podejrzenie pracownika oświaty, że dane dziecko doznaje przemocy w rodzinie.

W każdej takiej sytuacji należy wypełnić listę sygnałów ostrzegawczych i zastosować wskazówki do postępowania niezwłocznie po wystąpieniu podejrzenia.

Osobą dokonującą oceny stopnia zagrożenia przemocą danego dziecka powinien być pracownik szkoły lub placówki oświatowej, który posiada największą wiedzę o jego sytuacji, np. wychowawca lub pedagog.

Lista sygnałów ostrzegawczych i wskazówki do postępowania nie są przeznaczone do prezentowania dzieciom ani rodzicom. Nie należy dawać listy sygnałów do samodzielnego wypełnienia ani dzieciom ani rodzicom. Jest to narzędzie pomocnicze, które ma służyć pracownikowi oświaty do weryfikowania wątpliwości co do bezpieczeństwa danego dziecka w rodzinie.

Nie należy wypełniać listy sygnałów ostrzegawczych w obecności dziecka ani rodzica, ponieważ sytuacja taka może wywoływać stres u osoby pytanej. Przygotowując się do rozmowy z dzieckiem lub rodzicem można przygotować sobie notatkę z odpowiedzią o co zapytać.

3. Uzasadnienie dla uruchamiania procedury Niebieskie Karty przez pracowników szkół i placówek oświatowych

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie³ oraz rozporządzenie w sprawie procedury „Niebieskie Karty”⁴ z jednej strony nakłada na pracowników służb, w tym oświaty obowiązek reagowania w każdej sytuacji podejrzenia przemocy wobec dziecka. Z drugiej zaś daje możliwość skutecznej interdyscyplinarnej współpracy na rzecz pomocy i ochrony dziecka i jego rodziny. Uruchamiając procedurę Niebieskie Karty pracownik oświaty otrzymuje możliwość udziału w grupie roboczej składającej się z przedstawicieli także innych służb. Są to: pracownik socjalny, policjant, przedstawiciel ochrony zdrowia, przedstawiciel komisji rozwiązywania problemów alkoholowych i opcjonalnie inni specjaliści, którzy znają sytuację rodzinną dziecka, np. przedstawiciel organizacji pozarządowej, kurator. Uczestnictwo w grupie roboczej daje pracownikowi oświaty możliwość:

- wymiany informacji na temat dziecka i jego rodziny z innymi profesjonalistami,
- podziału zadań mających na celu diagnozę sytuacji w rodzinie, ochronę dziecka i monitorowanie jego sytuacji między przedstawicielami poszczególnych służb.
- podejmowania decyzji o ewentualnej interwencji prawnej wspólnie z innymi profesjonalistami w grupie roboczej.
- wzajemnego wsparcia w pracy z dzieckiem i jego rodziną.

4. Oświata a przemoc – przepisy prawne nakładające obowiązek reagowania na pracowników wszystkich szkół i placówek oświatowych

Art. 304

§ 1. Każdy dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub Policję (...)

§ 2. Instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora lub Policję oraz przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa.

³ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz. U. 2005 nr 180 poz. 1493.

⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”, Dz. U. 2011 nr 209 poz. 1245

**I. KODEKS
POSTĘPOWANIA
KARNEGO
(USTAWA Z DNIA
6 CZERWCA 1997 R.
DZ. U. 1997 NR 89
POZ. 555).**

**II. KODEKS
POSTĘPOWANIA
CYWILNEGO
(USTAWA Z DNIA 17
LISTOPADA 1964 R.
DZ. U. 1964 NR 43
POZ. 296).**

**III. USTAWA
O POSTĘPOWANIU
W SPRAWACH
NIELETNICH
(USTAWA Z DNIA
26 PAŹDZIERNIKA
1982 R. DZ. U. 1982
NR 35 POZ. 228).**

**IV. USTAWA
O PRZECIWDZIAŁANIU
PRZEMOCY
W RODZINIE
(USTAWA Z DNIA
29 LIPCA 2005 R.
DZ. U. 2005 NR 180
POZ. 1493).**

**WSPÓŁPRACA
Z INNYMI
PODMIOTAMI**

Art. 572

- § 1. Każdy, komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu, obowiązany jest zawiadomić o nim sąd opiekuńczy.
- § 2. Obowiązek wymieniony w § 1 ciąży przede wszystkim na urzędach stanu cywilnego, sądach, prokuratorach, notariuszach, komornikach, organach samorządu i administracji rządowej, organach Policji, placówkach oświatowych, opiekunach społecznych oraz organizacjach i zakładach zajmujących się opieką nad dziećmi lub osobami psychicznie chorymi.

Art. 4.

- § 1. Każdy, kto stwierdzi istnienie okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego, w szczególności naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych, ma społeczny obowiązek odpowiedniego przeciwdziałania temu, a przede wszystkim zawiadomienia o tym rodziców lub opiekuna nieletniego, szkoły, sądu rodzinnego, Policji lub innego właściwego organu.
- § 2. Każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu czynu karalnego przez nieletniego, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym sąd rodzinny lub Policję.

Art. 12.

- § 1. Osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych lub zawodowych powzięły podejrzenie o popełnieniu ściganego z urzędu przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie, niezwłocznie zawiadamiają o tym Policję lub prokuratora.
- § 2. Osoby będące świadkami przemocy w rodzinie powinny zawiadomić o tym Policję, prokuratora lub inny podmiot działający na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Art. 9a pkt. 3 – 5

3. W skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzi przedstawiciele:
- 1) jednostek organizacyjnych pomocy społecznej;
  - 2) gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych;
  - 3) Policji;
  - 4) oświaty;
  - 5) ochrony zdrowia;
  - 6) organizacji pozarządowych.
4. W skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzi także kuratorzy sądowi.
5. W skład zespołu interdyscyplinarnego mogą wchodzić także prokuratorzy oraz przedstawiciele podmiotów innych niż określone w ust. 3, działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Art. 9a pkt. 11 – 12

11. W skład grup roboczych wchodzi przedstawiciele:
- 1) jednostek organizacyjnych pomocy społecznej;
  - 2) gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych;
  - 3) Policji;
  - 4) oświaty;
  - 5) ochrony zdrowia.
12. W skład grup roboczych mogą wchodzić także kuratorzy sądowi, a także przedstawiciele innych podmiotów, specjaliści w dziedzinie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Art. 9c

1. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych w zakresie niezbędnym do realizacji zadań, o których mowa w art. 9b ust. 2 i 3 (patrz poniżej), mogą przetwarzać dane osób dotkniętych przemocą w rodzinie i osób stosujących przemoc w rodzinie, dotyczące: stanu zdrowia, nałogów, skazań, orzeczeń o ukaraniu, a także innych orzeczeń wydanych w postępowaniu sądowym lub administracyjnym, bez zgody i wiedzy osób, których dane te dotyczą.
2. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych zobowiązani są do zachowania poufności wszelkich informacji i danych, które uzyskali przy realizacji zadań, o których mowa w art. 9b ust. 2 i 3. Obowiązek ten rozciąga się także na okres po ustaniu członkostwa w zespole interdyscyplinarnym oraz w grupach roboczych.

Art. 9.b

2. Zadaniem zespołu interdyscyplinarnego jest integrowanie i koordynowanie działań podmiotów, o których mowa w art. 9a ust. 3 i 5, oraz specjalistów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności przez:
  - 1) diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie;
  - 2) podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku;
  - 3) inicjowanie interwencji w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie;
  - 4) rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym;
  - 5) inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie.
3. Do zadań grup roboczych należy, w szczególności:
  - 1) opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie;
  - 2) monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy;
  - 3) dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz efektów tych działań.

§ 15

W ramach procedury przedstawiciel oświaty:

- 1) udziela kompleksowych informacji o:
  - możliwościach uzyskania pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej, oraz wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie,
  - możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- 2) organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- 3) może prowadzić rozmowy z osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, na temat konsekwencji stosowania przemocy w rodzinie oraz informuje te osoby o możliwościach podjęcia leczenia lub terapii i udziale w programach oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie,
- 4) diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w tym w szczególności wobec dzieci,
- 5) udziela kompleksowych informacji rodzicowi, opiekunowi prawnemu, faktycznemu lub osobie najbliższej o możliwościach pomocy psychologicznej, prawnej,

**V. ROZPORZĄDZENIE
RADY MINISTRÓW
Z DNIA 13 WRZEŚNIA
2011 R. W SPRAWIE
PROCEDURY
„NIEBIESKIE KARTY”
ORAZ WZORÓW
FORMULARZY
„NIEBIESKA KARTA”
(DZ. U. 2011 NR 209
POZ. 1245).**

socjalnej i pedagogicznej oraz wsparcia rodzinie, w tym o formach pomocy dzieciom świadczonych przez instytucje i podmioty w zakresie specjalistycznej pomocy na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie.

Warto pamiętać, że pracownik szkoły lub placówki oświatowej powinien uruchomić procedurę Niebieskie Karty także w przypadku podejrzenia przemocy wobec osoby dorosłej, np. matki dziecka, ojca lub innych członków rodziny, np. kiedy dowie się o tym podczas spotkania z rodzicami.

5. Przemoc w rodzinie – definicja

Przez przemoc w rodzinie należy rozumieć jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, a także innych osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. (Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005 r., art. 2 pkt. 2)

Definicja ta zawiera cztery elementy, które należy sprawdzić w procesie diagnozy:

- Intencjonalność działania sprawcy (należy wykluczyć tutaj przypadkowość zdarzeń)
- Działanie lub zaniechanie – należy zwrócić szczególną uwagę na zaniedbywanie, które wymieniane jest przez WHO jako jedna z form przemocy wobec dzieci. Wskazują na nią następujące symptomy widoczne u dziecka na skutek zaniedbań rodziców: brak dbałości o higienę ciała dziecka, nieadekwatność jego ubioru do pory roku, wieku, brak potrzebnej pomocy (opieka lekarska, potrzebne zabiegi medyczne, terapia, wsparcie)
- Naruszenie praw lub dóbr osobistych
- Występowanie cierpienia i szkód fizycznych lub psychicznych

Warto pamiętać, że w definicji użyte jest słowo „jednorazowe” – co oznacza, że na każde, nawet jednorazowe zdarzenie wskazujące na wystąpienie przemocy wobec dziecka należy zareagować.

6. Granice wiekowe dzieci przyjęte w narzędziu

W narzędziu występują dwie grupy wiekowe dzieci, dla których przygotowano listę sygnałów ostrzegawczych i wskazówki do postępowania. Określenie „Dziecko młodsze” odnosi się do dzieci, które nie ukończyły 9 roku życia. Analogicznie – określenie „Dziecko starsze” odnosi się do dzieci, które ukończyły 9 r.ż. Górna granica wiekowa jest równoznaczna z opuszczeniem przez dziecko placówki.

Przy wypełnianiu listy sygnałów ostrzegawczych w przypadku dziecka zaburzonego rozwojowo, upośledzonego należy zastosować indywidualne podejście nie kie-

rując się kryteriami wieku dla dzieci zdrowych tylko możliwościami danego dziecka.

Jeżeli uczeń jest osobą pełnoletnią bez zaburzeń rozwojowych, czy niepełności sprawności determinującej jego funkcjonowanie, należy stosować przepisy prawa jak wobec osoby dorosłej doświadczającej przemocy w rodzinie.

Kwestionariusz oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka – młodsze dzieci

INFORMACJA OD DZIECKA LUB OSOBY, KTÓRA BYŁA BEZPOŚREDNIM ŚWIADKIEM PRZEMOCY, ŻE:

A.1. Ktoś w domu bije dziecko, popycha, szarpie, potrząsa, przytrzymuje, rzuca w nie przedmiotem, itp.

Kryteriami spełniającymi ten punkt są wszelkie formy przemocy fizycznej. Także te, nie wymienione powyżej. Zaznaczamy ten punkt jeśli wystąpi przynajmniej jedna forma.

A.2. Ktoś w domu używa wobec dziecka wulgarnych słów, obraża, poniża, straszy, szantażuje, izoluje w sposób ciągły i nieuzasadniony od kontaktu z innymi osobami, np. z rodziny lub z rówieśnikami.

Kryteriami spełniającymi ten punkt są wszelkie formy przemocy psychicznej. Także te, nie wymienione powyżej. Każda z tych form może być stosowana jednocześnie z krzykiem sprawcy lub bez.

A.3. Opiekunowie nie zaspokajają podstawowych potrzeb dziecka, takich jak: przynależności, bezpieczeństwa, pożywienia, snu, leczenia, rozwoju poznawczego, emocjonalnego, społecznego, pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie.

Kryteria tego punktu są spełnione wtedy, kiedy wiele potrzeb dziecka nie jest przez opiekunów zaspokojonych co powoduje sytuację realnego zagrożenia dla prawidłowego rozwoju dziecka.

A.4. Ktoś w domu narusza sferę seksualną dziecka, tj.: dotyka intymnych części ciała, namawia na dotykanie intymnych części ciała osoby dorosłej, zmusza do kontaktu seksualnego, podejmuje kontakty seksualne z inną osobą w obecności dziecka, prezentuje pornografię lub zmusza do tworzenia treści pornograficznych z udziałem dziecka, itp.

Kryteriami spełniającymi ten punkt są wszelkie formy wykorzystywania seksualnego. Także te, nie wymienione powyżej. Każda z tych form może być stosowana jednocześnie z przymusem fizycznym i/lub psychicznym.

A.5. Dziecko ma ślady przemocy fizycznej lub zaniedbania (opis A.10 i A.11).

A.6. Dziecko mówi, że boi się wrócić do domu ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie (wobec siebie lub innych członków rodziny).

A.7. Dziecko mówi, że chce odebrać sobie życie ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie.

A.8. Dziecko jest świadkiem przemocy w rodzinie (wobec rodzica, rodzeństwa lub innej osoby zamieszkującej w jego domu).

Uwaga! Jeżeli pracownik oświaty otrzyma od kogoś którąkolwiek, jedną lub więcej z informacji zawartych w powyższej części kwestionariusza, powinien uznać je za istotne niezależnie od własnego zdania na ten temat.

CZĘŚĆ A POWAŻNE PODEJRZENIE PRZEMOCY WOBEC DZIECKA

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ DOTYCZĄCA RODZICA:

- A.9. Rodzic zachował się agresywnie (słownie lub fizycznie) wobec dziecka na terenie placówki oświatowej lub w miejscu publicznym, np. popchnął, szarpnął, uderzył, poniżył, itp.**

Dotyczy to sytuacji, kiedy rodzic zachowuje się agresywnie wobec dziecka w miejscu, które z założenia jest/może być obserwowane przez personel placówki. Zwykle rodzice, którzy zachowują się niestosownie wobec dzieci starają się uniknąć czujnego oka pracowników. Jeśli więc rodzic jest w stanie pozwolić sobie na agresję wobec dziecka w takiej sytuacji, to istnieje bardzo poważne ryzyko, że w sytuacji domowej, kiedy z założenia nikt nie obserwuje poczynań rodzica bywa on sprawcą bardziej drastycznych form przemocy.

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ DOTYCZĄCA DZIECKA:

- A10. Dziecko ma widoczne ślady przemocy fizycznej, np: uszkodzenia ciała, siniaki, zadrapania, obrzęki, oparzenia, obrażenia ciała świeże i/lub w różnych stadiach gojenia się, rany na ciele, itp.**

Należy zwrócić szczególną uwagę na dzieci, które są z natury ruchliwe. W ich przypadku siniaki, zadrapania mogą być wynikiem aktywności ruchowej. Taką sytuację warto skonsultować z innymi pracownikami lub specjalistą, np. lekarzem, pielęgniarką, psychologiem, terapeutą.

- A.11. Dziecko ma widoczne ślady zaniedbania, np: brak dbałości o higienę ciała, nieadekwatność ubioru do pory roku, wieku, itp. Występują zaburzenia, opóźnienia rozwojowe, problemy emocjonalne, niepełnosprawność, a dziecko nie otrzymuje potrzebnej pomocy, np. opieki lekarskiej, zabiegów medycznych, terapii, wsparcia, itp. Sytuacja ta występuje pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie.**

Kryterium tego punktu spełnione jest, gdy występują widoczne ślady zaniedbania, także te nie wymienione powyżej w odniesieniu do danego zdrowego dziecka. Szczególną sytuację stanowi zaniedbywanie przez rodziców/opiekunów różnych potrzeb wynikających z nieprawidłowego rozwoju dziecka, np. opieki lekarskiej, zabiegów medycznych, terapii, wsparcia. Często zwrócenie rodzicom uwagi w tej sprawie skutkuje poprawą sytuacji dziecka. Jednakże jeżeli sytuacja nie poprawia się pomimo udokumentowanych starań pracowników placówki, należy zaznaczyć ten punkt.

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ:

- B.1. Dziecko odtwarza doświadczaną przemoc – w relacjach rówieśniczych (lub z zabawie), identyfikuje się z rolą ofiary i/lub sprawcy.**

Dziecko, które identyfikuje się z rolą sprawcy przemocy podczas zabawy lub w relacjach rówieśniczych naśladuje albo może naśladować zachowania agresywne, używa wulgarnych słów, naśladuje popychanie, poniżanie, zastraszanie i inne zachowania charakterystyczne dla sprawcy przemocy.

Dziecko, które identyfikuje się z rolą ofiary przemocy może w wyżej opisanych sytuacjach przybierać postawę bierną, wycofującą się. Charakterystyczne zachowania to: pozwalanie, aby rówieśnicy zabierali zabawki, przybory szkolne, szukanie obecności osoby dorosłej, np. podczas zabawy swobodnej, podczas przerw międzylekcyjnych, płacliwość, drażliwość. Dziecko takie nie potrafi samo się obronić.

- B.2. Dziecko reaguje nieadekwatnie do sytuacji powstałej w placówce, np. lękiem, izolacją, autoagresją, agresją (gdy zagraża bezpieczeństwu innych dzieci), itp.**

CZĘŚĆ B PODEJRZENIE PRZEMOCY WOBEC DZIECKA

Reakcje emocjonalne dziecka są nieproporcjonalne w stosunku do bodźca, który je wywołuje. Dziecko jest nadwrażliwe na różne przyjęte za prawidłowe zachowania innych dzieci i/lub osób dorosłych. Bardzo łatwo wpada w agresję, daje się prowokować innym osobom. Możliwe są także reakcje dziecka takie, jak nadmierny lęk i izolacja od rówieśników w sytuacjach, które zwykle nie wywołują takich reakcji u innych dzieci.

B.3. Dziecko zachowuje się autodestrukcyjnie, np: gryzie się, szczypie się, uderza głową. Dziecko jest od jakiegoś czasu lub stale apatyczne, ospałe, nie ma chęci do zabawy, eksploracji rozwojowej.

Kryterium tego punktu jest spełnione, jeżeli wystąpi sytuacja opisana w pierwszym lub w drugim zdaniu. Jednym z podstawowych objawów występujących u dzieci krzywdzonych, szczególnie małych jest albo wysoki stopień autoagresji, opisany powyżej albo wycofywanie się dziecka z normalnej zwykłej aktywności poznawczej. Dziecko, które zwykle wcześniej chętnie bawiło się, brało udział w zadaniach realizowanych zgodnie z programem dydaktycznym nagle wycofuje się. Staje się niechętnie do zabawy i innych aktywności w placówce. Sytuacja staje się bardziej poważna, jeżeli stan ten utrzymuje się stale.

B.4. Dziecko boi się powrotu do domu i/lub reaguje lękiem lub innymi trudnymi emocjami na kontakt z rodzicem/rodzicami i/lub na sytuację powrotu do domu.

Dziecko okazuje strach, niepewność na widok rodzica i/lub dziecko nie chce wracać z rodzicem do domu. Dotyczy także dzieci, które nie komunikują się werbalnie.

B.5. Dziecko często opuszcza zajęcia (dotyczy dzieci objętych obowiązkiem szkolnym) lub bez uzasadnionego powodu jest nieobecne bezpośrednio po rozmowach z rodzicami lub działaniach interwencyjnych placówki.

Kryterium to jest spełnione w dwóch sytuacjach:

- dziecko ma bardzo dużo nieuzasadnionych nieobecności w placówce (dotyczy dzieci podlegających obowiązkowi szkolnemu),
- dziecko przestaje przychodzić do placówki w określonych sytuacjach, np. po tym, jak pracownik przedszkola, szkoły dał sygnał, że chciałby porozmawiać z rodzicami o sytuacji rodzinnej.

INFORMACJE DOTYCZĄCE RODZICÓW:

B.6. Postawa i zachowanie rodziców zagraża dobru, rozwojowi i bezpieczeństwu dziecka.

Pracownik placówki wie o nieodpowiedzialnych zachowaniach rodziców lub jednego z rodziców, np.: pozwala, aby dziecko bawiło się niebezpiecznymi przedmiotami, pozostawia dziecko samo bez opieki w domu.

Kryteria tego punktu spełnione są także wtedy, kiedy mają miejsce inne, niż podane powyżej przykłady zachowania rodziców. Analizy dokonuje pracownik oświaty według swojej wiedzy i uznania po uprzedniej konsultacji z innymi pracownikami, np. z pedagogiem lub psychologiem.

B.7. Rodzice nie współpracują z placówką przy udzielaniu pomocy, wsparcia dziecku.

Obydwoje rodzice bądź odmawiają współpracy bądź współpracują, ale tylko pozornie, tzn. rozmawiają o problemie, ale stan faktyczny, sytuacja realna nie poprawia się. W tej grupie znajdują się także rodzice, którzy nie kontaktują się z placówką nawet wtedy, kiedy zdarzy się trudna dla dziecka sytuacja, np. wypadek, choroba, uraz fizyczny, zdarzenie losowe, ważna sprawa rodzinna.

B.8. Dziecko rozdzielone z rodzicami na skutek emigracji lub innej sytuacji losowej, pozostające bez opieki osób dorosłych i/lub wsparcia emocjonalnego ze strony rodziców lub innych osób z rodziny.

Kryteria tego punktu spełnione są, kiedy zachodzi jedna z dwóch następujących sytuacji:

- dziecko mieszka samo, albo pod opieką starszego, niepełnoletniego rodzeństwa,
- dziecko mieszka z osobą dorosłą, ale nie ma wsparcia emocjonalnego ze strony rodziców, tej osoby ani żadnej innej z rodziny.

B.9. Na terenie placówki pozostając w kontakcie z dzieckiem rodzic jest pod wpływem środków zmieniających świadomość, np. alkoholu, narkotyków, itp. lub nie zgłasza się po odbiór dziecka.

W tej grupie znajdują się także rodzice, którzy zaprzeczają, że są pod wpływem środków zmieniających świadomość, ale pracownicy widzą sygnały wskazujące na taki stan podczas bezpośredniego kontaktu, np. charakterystyczna woń po spożyciu alkoholu.

W drugiej części zdania mamy na myśli sytuację, gdy ani jeden opiekun ani drugi nie odbiera dziecka z placówki w obowiązującym go czasie.

B.10. Którekolwiek dziecko z rodziny z powodu przemocy lub zaniedbania wymagało umieszczenia w pieczy zastępczej.

Kryterium to spełnione jest wtedy, kiedy pracownicy szkoły lub placówki oświatowej są w posiadaniu takiej informacji lub w ramach pełnionych obowiązków zawodowych mogą ją pozyskać, np. poprzez kontakt z kuratorem lub pracownikiem socjalnym.

Warto wiedzieć, że:

Obserwatorem zachowań dziecka, jak i rodziców na terenie placówki może być poza wychowawcą, nauczycielem przedmiotowym, pedagogiem, psychologiem także personel pomocniczy, np. osoba nadzorująca szatnię czy pracownicy kuchni.

Monitoruj sytuację dziecka

Jeśli zaznaczyłeś/aś którykolwiek punkt w części B kwestionariusza, monitoruj sytuację dziecka.

Monitorowanie sytuacji dziecka oznacza obserwację, kontrolowanie i wspieranie zarówno samego dziecka, jak i jego rodziców. Tryb B w części „Wskazówki do postępowania...”, który jest wdrażany po zaznaczeniu choćby jednego punktu w części B listy sygnałów ostrzegawczych, zakłada współpracę z rodzicami na rzecz ochrony dziecka przed przemocą domową. Monitorowanie jest konieczne, aby móc dokonać ewaluacji, czy sytuacja dziecka ulega wyjaśnieniu i poprawie oraz czy rodzice współpracują z placówką realnie, czy tylko deklaratorywnie. Na tej podstawie w kolejnych odstępach czasowych możemy ocenić, czy nasz monitoring nadal jest potrzebny, czy nie, albo czy należy powtórzyć wypełnienie części A listy sygnałów ostrzegawczych.

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ LUB INFORMACJA OD OSÓB BĘDĄCYCH W KONTAKCIE Z DZIECKIEM I RODZICAMI:

CZĘŚĆ C CZYNNIKI RYZYKA

C.1. Karalność rodzica za przemoc lub przemoc w rodzinie.

Wcześniejsze wyroki sądowe rodzica. Kryterium to spełnione jest wtedy, kiedy pracownicy szkoły lub placówki oświatowej są w posiadaniu takiej informacji lub w ramach pełnionych obowiązków zawodowych mogą ją pozyskać, np. poprzez kontakt z kuratorem lub pracownikiem socjalnym.

C.2. Wcześniejsze podejrzenie dotyczące przemocy wobec dziecka lub przemocy w rodzinie albo obecne podejrzenie przemocy w rodzinie dziecka.

Do czynników ryzyka z tej kategorii zaliczamy dwie następujące sytuacje:

- każde wcześniejsze podejrzenie, np. innych służb lub innych pracowników oświaty, że w rodzinie dziecka występuje przemoc, niezależnie od tego kto jej doświadcza,
- aktualne podejrzenie przemocy wobec innych członków rodziny, np. wobec drugiego rodzica, rodzeństwa, innej osoby z rodziny.

C.3. Rodzic nadużywający środków zmieniających świadomość, np.: alkoholu, narkotyków, leków, itp.

W tej grupie znajdują się także rodzice, którzy zaprzeczają, że są pod wpływem środków zmieniających świadomość, ale pracownicy szkoły obserwują ich reakcje wskazujące na taki stan podczas bezpośredniego kontaktu, np. charakterystyczna woń po spożyciu alkoholu.

C.4. Poważne problemy zdrowotne, emocjonalne, choroba psychiczna wśród osób zamieszkujących z dzieckiem.

Osoba dotknięta problemem znajduje się w takim stanie długotrwale, przewlekłe i jednocześnie nie leczy się. W związku z tym może stać się źródłem niewłaściwych, nierozumianych przez dziecko zachowań.

Np. matka chorująca na depresję i nie lecząca się może być w tak złym stanie zdrowia, że nie zajmuje się dzieckiem, nie sprawuje codziennych obowiązków opiekuńczych, wychowawczych.

C.5. Rozwód, separacja rodziców, konflikt w rodzinie lub inna sytuacja kryzysowa.

Każda z wymienionych sytuacji jest wysoce szkodliwa dla zdrowia psychicznego dzieci. Im bardziej przedłuża się ona w czasie, tym stanowi wyższy czynnik ryzyka w aspekcie krzywdzenia.

C.6. Dziecko o szczególnych wymaganiach wychowawczych, edukacyjnych i występuje 1 lub więcej spośród: ma problemy emocjonalne, problemy społeczne, zaburzenie rozwojowe, niepełnosprawność.

Należy w tym punkcie zwrócić uwagę na to, jak rodzice radzą sobie z taką sytuacją. Kryterium jest spełnione, gdy rodzice okazują przynajmniej jedno z następujących zachowań: lekceważenie specjalnych potrzeb dziecka, rozładowywanie własnej frustracji na dziecku, odrzucanie emocjonalne dziecka, pozostawianie go bez wsparcia z tego powodu, że jest dzieckiem szczególnej troski lub w wyniku własnej bezradności rodzica. Kryterium jest spełnione jeśli nawet jeśli jedno z rodziców prezentuje w/w zachowania.

C.7. Niskie kompetencje wychowawcze rodziców / niewydolność wychowawcza / brak zainteresowania rodziców rozwojem dziecka.

Rodzice nie radzą sobie z różnymi sytuacjami związanymi z wychowaniem dziecka, np. nie stawiają dziecku granic, nie rozpoznają potrzeb emocjonalnych

dziecka, mają oczekiwania nieadekwatne do wieku i możliwości rozwojowych dziecka, nie nawiązują prawidłowych więzi z dzieckiem, wykazują autokratyczny styl wychowania.

C.8. Matka i/lub ojciec są poniżej 18 r.ż. w chwili narodzin dziecka.

Osoby, które same są jeszcze w okresie późno dziecięcym stając się rodzicami muszą zmierzyć się z poważnym wyzwaniem, które polega na zobowiązaniu do opieki, troski i odpowiedzialności za innego człowieka. Nierzadko nieletni rodzice sami wymagają opieki i troski i dlatego nie są w stanie podołać obowiązkom i trudom związanym z rolą rodzica. Poczucie przeciążenia, zmęczenie, frustracja, często związana nie tylko z poczuciem utraty wolności nastoletniego człowieka ale i koniecznością przerwania nauki mogą powodować, że dziecko zacznie być postrzegane jako przyczyna żalu, złości i różnych innych nieprzyjemnych uczuć. Nierzadko zdarza się, że nieletni rodzice pozostawiają małe dziecko pod opieką swoich rodziców i nie interesują się dalszym ich losem.

C.9. Ubóstwo i wynikające z tego stanu problemy rodziców.

Ubóstwo, tzn. brak wystarczających zasobów służących zaspokojeniu społecznie uznanych potrzeb rodziny. Rodzice przenoszą swoje frustracje związane ze złą sytuacją materialną rodziny na innych domowników, w tym na dziecko. Sfrustrowani skutkami ubóstwa rodzice krzyczą, używają wulgarnych słów, których dziecko jest świadkiem lub adresatem. Takie sytuacje nierzadko eskalują i prowadzą do coraz drastyczniejszych aktów przemocy domowej.

Warto pamiętać, że u niektórych dzieci krzywdzonych mogą być widoczne tylko czynniki ryzyka dlatego nie lekceważ ich znaczenia – sprawdzaj poziom bezpieczeństwa dziecka w rodzinie (według wskazówek postępowania)

Kwestionariusz oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka – starsze dzieci

CZĘŚĆ A POWAŻNE PODEJRZENIE PRZEMOCY WOBEC DZIECKA

INFORMACJA OD DZIECKA LUB OSOBY, KTÓRA BYŁA BEZPOŚREDNIM ŚWIADKIEM PRZEMOCY, ŻE:

A.1. Ktoś w domu bije dziecko, popycha, szarpie, potrząsa, przytrzymuje, rzuca w nie przedmiotem, itp.

Kryteriami spełniającymi ten punkt są wszelkie inne formy przemocy fizycznej. Także te, nie wymienione powyżej.

A.2. Ktoś w domu używa wobec dziecka wulgarnych słów, obraża, poniża, straszy, szantażuje, izoluje w sposób ciągły i nieuzasadniony od kontaktu z innymi osobami, np. z rodziny lub z rówieśnikami.

Kryteriami spełniającymi ten punkt są wszelkie inne formy przemocy psychicznej. Także te, nie wymienione powyżej. Każda z tych form może być stosowana jednocześnie z krzykiem sprawcy lub bez.

A.3. Opiekunowie nie zaspokajają podstawowych potrzeb dziecka, takich jak: przynależności, bezpieczeństwa, pożywienia, snu, leczenia, rozwoju poznawczego, emocjonalnego, społecznego, pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie.

Kryteria tego punktu są spełnione wtedy, kiedy wiele potrzeb dziecka nie jest przez opiekunów zapewnionych co powoduje sytuację realnego zagrożenia dla prawidłowego rozwoju dziecka.

- A.4. Ktoś w domu narusza sferę seksualną dziecka, tj.: dotyka intymnych części ciała, namawia na dotykanie intymnych części ciała osoby dorosłej, zmusza do kontaktu seksualnego, podejmuje kontakty seksualne z inną osobą w obecności dziecka, prezentuje pornografię lub zmusza do tworzenia treści pornograficznych z udziałem dziecka.

Kryteriami spełniającymi ten punkt są wszelkie formy wykorzystywania seksualnego. Także te, nie wymienione powyżej. Każda z tych form może być stosowana jednocześnie z przymusem fizycznym i/lub psychicznym.

- A.5. Dziecko ma ślady przemocy fizycznej lub zaniedbania (opis A.10 i A.11).
A.6. Dziecko mówi, że boi się wrócić do domu ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie (wobec siebie lub innych członków rodziny).
A.7. Dziecko mówi, że chce odebrać sobie życie ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie.
A.8. Dziecko jest świadkiem przemocy w rodzinie (wobec rodzica, rodzeństwa lub innej osoby zamieszkującej w jego domu).

Uwaga! Jeżeli pracownik oświaty otrzyma od kogoś którąkolwiek, jedną lub więcej z informacji zawartych w powyższej części listy sygnałów ostrzegawczych, powinien uznać je za istotne niezależnie od własnego zdania na ten temat.

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ DOTYCZĄCA RODZICA:

- A.9. Rodzic zachował się agresywnie (słownie lub fizycznie) wobec dziecka na terenie placówki oświatowej lub w miejscu publicznym, np. popchnął, szarpnął, uderzył, poniżył, itp.

Dotyczy to sytuacji, kiedy rodzic zachowuje się agresywnie wobec dziecka w miejscu, które z założenia jest/może być obserwowane przez personel. Zwykle rodzice, którzy zachowują się niestosownie wobec dzieci starają się uniknąć czujnego oka pracowników. Jeśli więc rodzic jest w stanie pozwolić sobie na agresję wobec dziecka w takiej sytuacji, to istnieje bardzo poważne ryzyko, że w sytuacji domowej, kiedy z założenia nikt nie obserwuje poczynąń rodzica bywa on sprawcą bardziej drastycznych form przemocy.

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ DOTYCZĄCA DZIECKA:

- A.10. Dziecko ma widoczne ślady przemocy fizycznej, np.: uszkodzenia ciała, siniaki, zadrapania, obrzęki, oparzenia, obrażenia ciała świeże i/lub w różnych stadiach gojenia się, rany na ciele, itp.

Należy zwrócić szczególną uwagę na dzieci, które są z natury ruchliwe. W ich przypadku siniaki, zadrapania mogą być wynikiem ich aktywności ruchowej. Taką sytuację warto skonsultować z innymi pracownikami lub specjalistą, np. lekarzem, pielęgniarką, psychologiem, terapeutą.

- A.11. Dziecko ma widoczne ślady zaniedbania, np.: brak dbałości o higienę ciała, nieadekwatność ubioru do pory roku, wieku, itp. **Występują zaburzenia, opóźnienia rozwojowe, problemy emocjonalne, niepełnosprawność, a dziecko nie otrzymuje potrzebnej pomocy, np.: opieki lekarskiej, zabie-**

gów medycznych, terapii, wsparcia, itp. Sytuacja ta występuje pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie.

Kryterium tego punktu spełnione jest, gdy występują widoczne ślady zaniedbania, także te nie wymienione powyżej w odniesieniu do danego zdrowego dziecka. Szczególną sytuację stanowi zaniedbywanie przez rodziców/opiekunów różnych potrzeb wynikających z nieprawidłowego rozwoju dziecka, np. opieki lekarskiej, zabiegów medycznych, terapii, wsparcia. Często zwrócenie rodzicom uwagi w tej sprawie skutkuje poprawą sytuacji dziecka. Jednakże jeżeli sytuacja nie poprawia się pomimo udokumentowanych starań pracowników placówki, należy zaznaczyć ten punkt.

Brak dbałości o higienę ciała, nieadekwatność ubioru do pory roku w przypadku niektórych nastolatków może być oznaką buntu lub innych problemów dziecka. Opisana sytuacja nie spełnia kryteriów tego punktu.

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ DOTYCZĄCA DZIECKA:

B.1. Dziecko odtwarza doświadczaną przemoc – w relacjach rówieśniczych (lub zabawie), identyfikuje się z rolą ofiary i/lub sprawcy.

Dziecko, które identyfikuje się z rolą sprawcy przemocy podczas zabawy lub w relacjach rówieśniczych naśladuje zachowania agresywne, używa wulgarnych słów, naśladuje popychanie, poniżanie, zastraszanie i inne zachowania charakterystyczne dla sprawcy przemocy.

Dziecko, które identyfikuje się z rolą ofiary przemocy może w wyżej opisanych sytuacjach przybierać postawę bierną, wycofującą się. Charakterystyczne zachowania to: pozwalanie, aby rówieśnicy zabierali zabawki, przybory szkolne, szukanie obecności osoby dorosłej, np. podczas zabawy swobodnej, podczas przerw międzylekcyjnych, płacliwość, drażliwość. Dziecko takie nie potrafi samo się obronić.

B.2. Dziecko reaguje nieadekwatnie do sytuacji powstałej w placówce, np.: lękiem, izolacją, autoagresją, agresją (gdy zagraża bezpieczeństwu innych dzieci), itp.

Reakcje emocjonalne dziecka są nieproporcjonalne w stosunku do bodźca, który je wywołuje. Dziecko jest nadwrażliwe na różne przyjęte za prawidłowe zachowania innych dzieci oraz osób dorosłych. Bardzo łatwo wpada w agresję, daje się prowokować innym dzieciom. Możliwe są także reakcje dziecka takie, jak nadmierny lęk i izolacja od rówieśników w sytuacjach, które zwykle nie wywołują takich reakcji u innych dzieci.

B.3. Dziecko zachowuje się autodestrukcyjnie, np.: bije się, szczypie się, nacina sobie skórę, itp. lub występują zachowania ryzykowne dziecka, np.: ucieczki z domu, używanie substancji zmieniających świadomość, ryzykowne kontakty, itp.

Kryteria tego punktu spełnione są jeżeli wystąpi sytuacja opisana albo w pierwszym zdaniu powyżej albo w drugim. Do najczęstszych objawów charakterystycznych dla dzieci krzywdzonych starszych należą z jednej strony wysoki stopień autoagresji a z drugiej podejmowanie różnych zachowań ryzykownych. Przez określenie „zachowania ryzykowne” rozumiemy takie, które narażają dziecko, czasem też jego otoczenie, na różne negatywne konsekwencje związane ze zdrowiem fizycznym lub psychicznym.

B.4. Dziecko boi się powrotu do domu i/lub reaguje lękiem lub innymi trudnymi emocjami na kontakt z rodzicem/rodzicami i/lub na sytuację powrotu do domu.

Dziecko sygnalizuje nauczycielowi lub innemu dziecku, że boi się wrócić do domu, ale nie podaje powodu albo podaje inny niż przemoc. Dotyczy także dzieci, które nie komunikują się werbalnie.

B.5. Dziecko często opuszcza zajęcia (dotyczy dzieci objętych obowiązkiem szkolnym) lub bez uzasadnionego powodu jest nieobecne bezpośrednio w rozmowach z rodzicami lub działaniach interwencyjnych placówki.

Kryterium to jest spełnione w dwóch sytuacjach:

- dziecko ma bardzo dużo nieuzasadnionych nieobecności w szkole,
- dziecko przestaje przychodzić do szkoły lub placówki oświatowej w określonych sytuacjach, np. po tym, jak pracownik szkoły dał sygnał, że chciałby porozmawiać o sytuacji rodzinnej.

INFORMACJE DOTYCZĄCE RODZICÓW:

B.6. Postawa i zachowanie rodziców zagraża dobru, rozwojowi i bezpieczeństwu dziecka.

Pracownik placówki wie o nieodpowiedzialnych zachowaniach rodziców lub jednego z rodziców, np.: pozwala, aby dziecko bawiło się niebezpiecznymi przedmiotami, umożliwia dziecku dostęp do środków zmieniających świadomość, zachęca dziecko do czynów zabronionych, np. do kradzieży.

Kryteria tego punktu spełnione są także wtedy, kiedy mają miejsce inne, niż podane powyżej przykłady zachowania rodzica. Analizy dokonuje wychowawca wg swojej wiedzy i uznania po uprzedniej konsultacji z innymi pracownikami, np. z pedagogiem lub psychologiem.

B.7. Rodzice nie współpracują przy udzielaniu pomocy, wsparcia dziecku.

Obydwoje rodzice bądź odmawiają współpracy bądź współpracują, ale tylko pozornie, tzn. rozmawiają o tym, ale stan faktyczny, sytuacja realna nie poprawia się. W tej grupie znajdują się także rodzice, którzy nie kontaktują się z placówką nawet wtedy, kiedy zdarzy się trudna dla dziecka sytuacja, np. wypadek, choroba, uraz fizyczny, zdarzenie losowe, sprawa rodzinna.

B.8. Dziecko rozdzielone z rodzicami na skutek emigracji lub innej sytuacji losowej, pozostające bez opieki osoby dorosłej i/lub wsparcia emocjonalnego ze strony rodziców lub innych osób z rodziny.

Kryteria tego punktu spełnione są, kiedy zachodzi jedna z dwóch następujących sytuacji:

- dziecko mieszka samo, albo pod opieką starszego, niepełnoletniego rodzeństwa,
- dziecko mieszka z osobą dorosłą, ale nie ma wsparcia emocjonalnego ze strony rodziców, tej osoby ani żadnej innej z rodziny.

B.9. Na terenie placówki pozostając w kontakcie z dzieckiem rodzic jest pod wpływem środków zmieniających świadomość, np. alkoholu, narkotyków, itp.

W tej grupie znajdują się także rodzice, którzy zaprzeczają, że są pod wpływem środków zmieniających świadomość, ale pracownicy obserwują ich reakcje wskazujące na taki stan podczas bezpośredniego kontaktu, np. charakterystyczna woń po spożyciu alkoholu.

B.10. Którekolwiek dziecko z rodziny z powodu przemocy lub zaniedbania wymagało umieszczenia w pieczy zastępczej.

Kryterium to spełnione jest wtedy, kiedy pracownicy szkoły lub placówki oświatowej są w posiadaniu takiej informacji lub w ramach pełnionych obowiązków zawodowych mogą ją pozyskać, np. poprzez kontakt z kuratorem lub pracownikiem socjalnym.

Warto wiedzieć, że:

Obserwatorem zachowań dziecka, jak i rodziców na terenie placówki może być poza wychowawcą, nauczycielem, pedagogiem, psychologiem także personel pomocniczy, np. osoba nadzorująca szatnię czy pracownicy stołówki

OBSERWACJE PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ LUB INFORMACJA OD OSÓB BĘDĄCYCH W KONTAKCIE Z DZIECKIEM I RODZICAMI:

C.1. Karalność rodzica za przemoc lub przemoc w rodzinie.

Wcześniejsze wyroki sądowe rodzica. Kryterium to spełnione jest wtedy, kiedy pracownicy szkoły są w posiadaniu takiej informacji lub w ramach pełnionych obowiązków zawodowych mogą ją pozyskać, np. poprzez kontakt z kuratorem lub pracownikiem socjalnym.

C.2. Wcześniejsze podejrzenie dotyczące przemocy wobec dziecka lub przemocy w rodzinie albo obecne podejrzenie przemocy w rodzinie dziecka.

Do czynników ryzyka zaliczamy dwie następujące sytuacje:

- każde wcześniejsze podejrzenie, np. innych służb lub innych pracowników oświaty, że w rodzinie dziecka występuje przemoc, niezależnie od tego kto jej doświadcza,
- aktualne podejrzenie przemocy wobec innych członków rodziny, np. wobec drugiego rodzica, rodzeństwa, innej osoby z rodziny.

C.3. Rodzic nadużywający substancji zmieniających świadomość, np.: alkoholu, narkotyków, leków, itp.

W tej grupie znajdują się także rodzice, którzy zaprzeczają, że są pod wpływem środków zmieniających świadomość, ale pracownicy obserwują ich reakcje wskazujące na taki stan podczas bezpośredniego kontaktu, np. charakterystyczna woń po spożyciu alkoholu.

C.4. Poważne problemy zdrowotne, emocjonalne, choroba psychiczna wśród osób zamieszkujących z dzieckiem.

Osoba dotknięta problemem znajduje się w takim stanie długotrwale, przewlekłe i jednocześnie nie leczy się. W związku z tym może stać się źródłem niewłaściwych, nierozumianych przez dziecko zachowań.

Np. matka chorująca na depresję i nie lecząca się może być w tak złym stanie zdrowia, że nie zajmuje się dzieckiem, nie sprawuje codziennych obowiązków opiekuńczych, wychowawczych.

C.5. Rozwód, separacja rodziców, konflikt w rodzinie lub inna sytuacja kryzysowa.

Każda z wymienionych sytuacji jest wysoce szkodliwa dla zdrowia psychicznego dzieci. Im bardziej przedłuża się ona w czasie, tym stanowi wyższy czynnik ryzyka w aspekcie krzywdzenia.

C.6. Dziecko o szczególnych wymaganiach wychowawczych, edukacyjnych i występuje 1 lub więcej spośród: problemy emocjonalne, problemy społeczne, zaburzenie rozwojowe, niepełnosprawność.

Należy w tym punkcie zwrócić uwagę jak radzą sobie z taką sytuacją rodzice. Kryterium jest spełnione, gdy rodzice okazują przynajmniej jedno z następujących zachowań: lekceważenie specjalnych potrzeb dziecka, rozładowywanie własnej frustracji na dziecku, odrzucanie emocjonalne dziecka, pozostawianie go bez wsparcia z tego powodu, że jest dzieckiem szczególnej troski lub w wyniku własnej bezradności rodzica. Kryterium jest spełnione jeśli nawet jeśli jedno z rodziców prezentuje w/w zachowania.

C.7. Niskie kompetencje wychowawcze rodziców / niewydolność wychowawcza / brak zainteresowania rodziców rozwojem dziecka.

Rodzice nie radzą sobie z różnymi sytuacjami związanymi z wychowaniem dziecka, np. nie stawiają dziecku granic, nie rozpoznają potrzeb emocjonalnych dziecka, mają oczekiwania nieadekwatne do wieku i możliwości rozwojowych

dziecka, nie nawiązują prawidłowych więzi z dzieckiem, wykazują autokratyczny styl wychowania.

C.8. Matka i/lub ojciec są poniżej 18 r.ż. w chwili narodzin dziecka.

Osoby, które same są jeszcze w okresie późno dziecięcym stając się rodzicami muszą zmierzyć się z poważnym wyzwaniem, które polega na zobowiązaniu do opieki, troski i odpowiedzialności za innego człowieka. Nierzadko nieletni rodzice sami wymagają opieki i troski i dlatego nie są w stanie podjąć obowiązków i trudom związanym z rolą rodzica. Poczucie przeciążenia, zmęczenie, frustracja, często związana nie tylko z utratą wolności nastoletniego człowieka ale i koniecznością przerwania nauki mogą powodować, że dziecko staje się obiektem żalu, złości i różnych innych nieprzyjemnych uczuć. Nierzadko zdarza się, że nieletni rodzice pozostawiają małe dziecko pod opieką swoich rodziców i nie interesują się dalszym ich losem.

C.9. Ubóstwo i wynikające z tego stanu problemy rodziców.

Ubóstwo, tzn. brak wystarczających zasobów służących zaspokojeniu społecznie uznanych potrzeb rodziny. Rodzice przenoszą swoje frustracje związane ze złą sytuacją materialną rodziny na innych domowników, w tym na dziecko. Sfrustrowani skutkami ubóstwa rodzice krzyczą, używają wulgarnych słów, których dziecko jest świadkiem lub adresatem. Takie sytuacje nierzadko eskalują i prowadzą do coraz drastyczniejszych aktów przemocy domowej.

Warto pamiętać, że u niektórych dzieci w sytuacji krzywdzenia dziecka mogą być widoczne tylko czynniki ryzyka dlatego nie lekceważ ich znaczenia – sprawdzaj poziom bezpieczeństwa dziecka w rodzinie (według wskazówek postępowania)

9. Objawy krzywdzenia występujące u dzieci

Dziecko krzywdzone może wykazywać różne symptomy widoczne w zachowaniu i funkcjonowaniu emocjonalnym. Doświadczenie przemocy zaburza prawidłowy rozwój dziecka we wszystkich sferach rozwojowych. Poniżej wymienione są najczęściej występujące.

ROZWÓJ POZNAWCZY:

- opóźnienie rozwoju poznawczego w odniesieniu do wieku dziecka,
- trudności w koncentracji uwagi,
- zaburzenia rozwoju mowy, np. jąkanie, mutyzm wybiórczy,
- zniekształcenia myślowe, tzn. przekonania dziecka o swojej winie, odpowiedzialności za to, co się stało.

ROZWÓJ EMOCJONALNY:

- poczucie winy,
- wysoki poziom lęku, fobie,
- niska samoocena,
- reakcje nerwicowe, np. tiki, ogryzanie paznokci, wyrywanie sobie włosów czy brwi,
- odcinanie się od emocji – dziecko w różnych sytuacjach zachowuje się tak, jakby nic nie czuło,
- nerwowość, złość płacz, bez konkretnego powodu,
- moczenie wtórne,
- stereotypie występujące w zabawie (dotyczy głównie dzieci w wieku przedszkol-

nym i młodszym szkolnym) – dziecko w sposób uporczywy powtarza elementy zabawy, bawi się ciągle w to samo nie zmieniając żadnego elementu zabawy.

Uwaga! Tematem zabaw nie musi być przemoc, a występowanie tego objawu bez obecności innych może wskazywać na zaburzenia rozwojowe dziecka.

ROZWÓJ PSYCHOSEKSUALNY:

- zachowania masturbacyjne.

Uwaga! Występowanie masturbacji u dziecka bez obecności innych objawów zwykle jest wyrazem napięcia emocjonalnego, jakie towarzyszy dziecku, nie zaś przemocy. U dzieci małych, do 4 roku życia, masturbacja stanowi element prawidłowego rozwoju psychoseksualnego.

- zachowania seksualne,
- wypowiedzi dotyczące seksualności: używanie nowych, nieadekwatnych do wieku określeń dotyczących czynności seksualnych i/lub intymnych okolic ciała, nadmierne zainteresowanie seksualnością, wulgarnie wypowiadanie się na tematy związane z seksualnością,
- odgrywanie przemocy seksualnej podczas zabawy,
- wiedza o seksualności nieadekwatna do wieku dziecka,
- stereotypie występujące w zabawie związane z kontaktem seksualnym,
- zachowania o charakterze prostytutki (dotyczy dzieci w wieku szkolnym i młodzieży),
- uszkodzenia w obrębie narządów płciowych, nawracające infekcje narządów moczowo-płciowych.

ROZWÓJ PSYCHOSPOŁECZNY:

- wycofanie się, izolowanie od grupy rówieśników,
- zachowania agresywne wobec rówieśników,
- zachowania nieposłuszne (dotyczy dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym) lub opozycyjno-buntownicze (dotyczy dzieci w wieku szkolnym i młodzieży),
- stosowanie przemocy wobec innych,
- zachowania ryzykowne (dotyczy dzieci w wieku szkolnym i młodzieży).

Zwykle u dziecka krzywdzonego występuje kilka/kilkanaście objawów widocznych w wymienionych powyżej czterech sferach rozwojowych. Występowanie pojedynkowego objawu nie oznacza podejrzenia, że dziecko jest krzywdzone.

Uwaga! Jedynie trzy z wymienionych powyżej objawów wskazują w sposób jednoznaczny na to, że dziecko zostało skrzywdzone, czyli są specyficzne dla krzywdzenia dziecka. Są one związane z wykorzystywaniem seksualnym. Wskazujemy tu na **ciężę, chorobę weneryczną lub obecność plemników** w otworach ciała dziecka. Wystąpienie pozostałych spośród wymienionych powyżej stanowi wskazanie do rozpoznania diagnostycznego, gdyż są to objawy niespecyficzne dla krzywdzenia dziecka, tzn. mogą występować z innych przyczyn niż przemoc w rodzinie. W takim przypadku powinniśmy dokonać diagnozy różnicowej, sprawdzającej czy objawy dziecka mogą być skutkiem np. jego choroby lub niepełnosprawności albo zaburzeń rozwojowych. W tym celu należy skierować dziecko do innych specjalistów. W zależności od konkretnego przypadku może to być psychiatra dziecięcy, pediatra, psychoneurolog itd.

**DZIECI
MŁODSZE**

DO 9 LAT

KWESTIONARIUSZ OCENY RYZYKA WYSTĘPOWANIA PRZEMOCY W RODZINIE WOBEC DZIECKA

OŚWIATA

**Kwestionariusza i algorytmu używa tylko pracownik oświaty!
Nie powinien być przekazywany dziecku lub rodzicom!**

LISTA A**INFORMACJA OD DZIECKA LUB OSOBY, KTÓRA BYŁA BEZPOŚREDNIM ŚWIADKIEM PRZEMOCY**

- A.1.** Ktoś w domu bije dziecko, popycha, szarpie, potrząsa, przytrzymuje, rzuca w nie przedmiotem, itp. ....
- A.2.** Ktoś w domu używa wobec dziecka wulgarnych słów, obraża, poniża, straszy, szantażuje, izoluje w sposób ciągły i nieuzasadniony od kontaktu z innymi osobami, np. z rodziny lub z rówieśnikami, itp. ....
- A.3.** Opiekunowie nie zaspokajają podstawowych potrzeb dziecka, takich jak: przynależności, bezpieczeństwa, pożywienia, snu, leczenia, rozwoju poznawczego, emocjonalnego, społecznego, pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie. ....
- A.4.** Ktoś w domu narusza sferę seksualną dziecka, tj.: dotyka intymnych części ciała, namawia na dotykanie intymnych części ciała osoby dorosłej, zmusza do kontaktu seksualnego, podejmuje kontakty seksualne z inną osobą w obecności dziecka, prezentuje pornografię lub zmusza do tworzenia treści pornograficznych z udziałem dziecka, itp. ....
- A.5.** Dziecko ma ślady przemocy fizycznej lub zaniedbania (opis A.10. i A.11.). ....
- A.6.** Dziecko mówi, że boi się wrócić do domu ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie (wobec siebie lub innych członków rodziny).....
- A.7.** Dziecko mówi, że chce odebrać sobie życie ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie.....
- A.8.** Dziecko jest świadkiem przemocy w rodzinie (wobec rodzica, rodzeństwa lub innej osoby mieszkającej w jego domu).....

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI DOTYCZĄCA RODZICA:

- A.9.** Rodzic zachował się agresywnie (słownie lub fizycznie) wobec dziecka na terenie placówki oświatowej lub w miejscu publicznym, np. popchnął, szarpnął, uderzył, poniżył, itp. ....

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ DOTYCZĄCA DZIECKA:

- A.10.** Dziecko ma widoczne ślady przemocy fizycznej, np.: uszkodzenia ciała, siniaki, zadrapania, obrzęki, oparzenia, obrażenia ciała świeże i/lub w różnych stadiach gojenia się, rany na ciele, itp. ....
- A.11.** Dziecko ma widoczne ślady zaniedbania, np.: brak dbałości o higienę ciała, nieadekwatność ubioru do pory roku, wieku, itp. Występują zaburzenia, opóźnienia rozwojowe, problemy emocjonalne, niepełnosprawność, a dziecko nie otrzymuje potrzebnej pomocy, np.: opieki lekarskiej, zabiegów medycznych, terapii, wsparcia, itp. Sytuacja ta występuje pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie. ....

LISTA B**OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ DOTYCZĄCA DZIECKA:**

- B.1.** Dziecko odtwarza doświadczaną przemoc – w relacjach rówieśniczych (lub zabawie), identyfikuje się z rolą ofiary i/lub sprawcy. ....
- B.2.** Dziecko reaguje nieadekwatnie do sytuacji powstałej w placówce, np.: łękiem, izolacją, autoagresją, agresją itp. ....
- B.3.** Dziecko zachowuje się autodestrukcyjnie, np.: gryzie, szczypie się, uderza głową. Dziecko jest od jakiegoś czasu lub stale apatyczne, ospałe, nie ma chęci do zabawy, eksploracji rozwojowej. ....
- B.4.** Dziecko boi się powrotu do domu i/lub reaguje łękiem lub innymi trudnymi emocjami na kontakt z rodzicem/rodzicami i/lub na sytuację powrotu do domu. ....
- B.5.** Dziecko często opuszcza zajęcia (dotyczy dzieci objętych obowiązkiem szkolnym) lub bez uzasadnionego powodu jest nieobecne bezpośrednio po rozmowach z rodzicami lub działaniach interwencyjnych placówki. ....

INFORMACJE DOTYCZĄCE RODZICÓW:

- B.6.** Postawa i zachowanie rodziców zagraża dobru, rozwojowi i bezpieczeństwu dziecka. ....
- B.7.** Rodzice nie współpracują z placówką przy udzielaniu pomocy dziecku. ....
- B.8.** Dziecko rozdzielone z rodzicami na skutek emigracji lub innej sytuacji losowej, pozostające bez opieki osoby dorosłej i/lub wsparcia emocjonalnego ze strony rodziców lub innych osób z rodziny. ....
- B.9.** Na terenie placówki rodzic jest pod wpływem środków zmieniających świadomość, np. alkoholu, narkotyków, itp. lub nie zgłasza się po odbiór dziecka. ....
- B.10.** Którekolwiek dziecko z rodziny z powodu przemocy lub zaniedbania wymagało umieszczenia w pieczy zastępczej. ....

LISTA C**OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ LUB INFORMACJA OD OSÓB BĘDĄCYCH W KONTAKCIE Z DZIECKIEM I RODZICAMI:**

- C.1.** Karalność rodzica za przemoc lub przemoc w rodzinie. ....
- C.2.** Wcześniejsze podejrzenie dotyczące przemocy wobec dziecka lub przemocy w rodzinie albo obecne podejrzenie przemocy w rodzinie dziecka. ....
- C.3.** Rodzic nadużywający środków zmieniających świadomość – np.: alkoholu, narkotyków, leków, itp. ....
- C.4.** Poważne problemy zdrowotne, emocjonalne, choroba psychiczna wśród osób zamieszkujących z dzieckiem. ....
- C.5.** Rozwód, separacja rodziców, konflikt w rodzinie lub inna sytuacja kryzysowa. ....
- C.6.** Dziecko o szczególnych wymaganiach wychowawczych, edukacyjnych i występuje 1 lub więcej spośród: problemy emocjonalne, problemy społeczne, zaburzenie rozwojowe, niepełnosprawność. ....
- C.7.** Niskie kompetencje wychowawcze rodziców, niewydolność wychowawcza lub brak zainteresowania rodziców rozwojem dziecka. ....
- C.8.** Matka i/lub ojciec byli poniżej 18 r.ż. w chwili narodzin dziecka. ....
- C.9.** Ubóstwo i wynikające z tego stanu problemy rodziców. ....

**Sprawdź, czy występują sygnały
ze wszystkich list: A, B i C, a następnie postępuj
zgodnie ze wskazówkami na drugiej stronie!**

PROPOZYCJA ALGORYTMU POSTĘPOWANIA W PRZYPADKU PODEJRZENIA PRZEMOCY W RODZINIE WOBEC DZIECKA

Zaznaczenie przynajmniej jednego z punktów Listy A

TAK

TRYB A

Uruchom procedurę Niebieskie Karty

Jeśli wystąpiło uszkodzenie ciała dziecka lub potrzebuje ono pomocy lekarskiej wezwij pogotowie i/lub skonsultuj tę potrzebę z przedstawicielem ochrony zdrowia w Twojej placówce (jeśli jest to możliwe).

Jeśli zachodzi potrzeba umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej skontaktuj się z Sądem Rodzinnym – jeśli nie ma takiej możliwości skontaktuj się z Policją. Jeśli podejrzewasz, że dziecko jest ofiarą przemocy – nie może ono zostać pod opieką rodzica krzywdzącego.

NIE

Zaznaczenie przynajmniej jednego z punktów Listy B

TAK

TRYB B

NIE

Jeśli zaznaczono TAK w punkcie:

B.1/B.2/B.3

Spotkaj się z rodzicami i zaproponuj im konsultację u specjalisty w celu diagnozy psychologicznej potrzeb dziecka.

Jeśli rodzice nie współpracują z placówką, a podejrzewasz, że dziecko nie jest bezpieczne postępuj zgodnie z trybem A.

B.4

Porozmawiaj z dzieckiem i ustal poziom jego bezpieczeństwa w rodzinie. Jeśli dziecko nie komunikuje się werbalnie, obserwuj jego zachowania.

Porozmawiaj z rodzicem, który nie krzywdzi dziecka w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa w rodzinie.

B.5/B.7/B.8

Zawiadom Sąd Rodziny.

B.6

Porozmawiaj z rodzicem, który nie krzywdzi dziecka w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa dziecka w rodzinie.

Jeśli dziecko nie jest bezpieczne postępuj zgodnie z trybem A.

B.9

Zawiadom Policję.

B.10

Obserwuj dziecko.

Jeśli zauważysz niepokojące objawy porozmawiaj z jego rodzicami w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa dziecka w rodzinie.

W każdej sytuacji monitoruj sytuację dziecka!

Zaznaczenie przynajmniej trzech z punktów Listy C

TAK

TRYB C

NIE

Porozmawiaj z dzieckiem i ustal poziom jego bezpieczeństwa w rodzinie. Jeśli dziecko się nie komunikuje werbalnie, obserwuj jego zachowania, zabawy.

Porozmawiaj z rodzicami na temat problemów wychowawczych, zbadaj stopień bezpieczeństwa dziecka w rodzinie. Jeśli nie masz informacji od dziecka na temat stopnia jego bezpieczeństwa (ze względu na wiek, rozwój, stan dziecka) przełącz rodzicom informację na temat swojego niepokoję, ustal sposób weryfikacji stopnia bezpieczeństwa dziecka.

Monitoruj sytuację dziecka. Po 1, 2 i 3 miesiącach powtórz kwestionariusz.

Poinformuj pracownika placówki (wychowawca, pedagog szkolny), do której przechodzi dziecko, o swoich obserwacjach.

Zakończ działanie

Dostosuj sposób rozmowy do wieku i możliwości dziecka! Podczas interwencji, rozmów, wspieraj dziecko w kontakcie z pracownikami służb i instytucji!

**DZIECI
STARSZE**

POWYŻEJ 9 LAT

KWESTIONARIUSZ OCENY RYZYKA WYSTĘPOWANIA PRZEMOCY W RODZINIE WOBEĆ DZIECKA

OŚWIATA**LISTA A**

**Kwestionariusza i algorytmu używa tylko pracownik oświaty!
Nie powinien być przekazywany dziecku lub rodzicom!**

INFORMACJA OD DZIECKA LUB OSOBY, KTÓRA BYŁA BEZPOŚREDNIM ŚWIADKIEM PRZEMOCY

- A.1.** Ktoś w domu bije dziecko, popycha, szarpie, potrząsa, przytrzymuje, rzuca w nie przedmiotem, itp. ....
- A.2.** Ktoś w domu używa wobec dziecka wulgarnych słów, obraża, poniża, straszy, szantażuje, izoluje w sposób ciągły i nieuzasadniony od kontaktu z innymi osobami, np. z rodziny lub z rówieśnikami, itp. ....
- A.3.** Opiekunowie nie zaspokajają podstawowych potrzeb dziecka, takich jak: przynależności, bezpieczeństwa, pożywienia, snu, leczenia, rozwoju poznawczego, emocjonalnego, społecznego, pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie. ....
- A.4.** Ktoś w domu narusza sferę seksualną dziecka, tj.: dotyka intymnych części ciała, namawia na dotykanie intymnych części ciała osoby dorosłej, zmusza do kontaktu seksualnego, podejmuje kontakty seksualne z inną osobą w obecności dziecka, prezentuje pornografię lub zmusza do tworzenia treści pornograficznych z udziałem dziecka, itp. ....
- A.5.** Dziecko ma ślady przemocy fizycznej lub zaniedbania (opis A.10. i A.11.). ....
- A.6.** Dziecko mówi, że boi się wrócić do domu ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie (wobec siebie lub innych członków rodziny). ....
- A.7.** Dziecko mówi, że chce odebrać sobie życie ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie. ....
- A.8.** Dziecko jest świadkiem przemocy w rodzinie (wobec rodzica, rodzeństwa lub innej osoby mieszkającej w jego domu). ....

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI DOTYCZĄCA RODZICA:

- A.9.** Rodzic zachował się agresywnie (słownie lub fizycznie) wobec dziecka na terenie placówki oświatowej lub w miejscu publicznym, np. popchnął, szarpnął, uderzył, poniżył, itp. ....

OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ DOTYCZĄCA DZIECKA:

- A.10.** Dziecko ma widoczne ślady przemocy fizycznej, np.: uszkodzenia ciała, siniaki, zadrapania, obrzęki, oparzenia, obrażenia ciała świeże i/lub w różnych stadiach gojenia się, rany na ciele, itp. ....
- A.11.** Dziecko ma widoczne ślady zaniedbania, np.: brak dbałości o higienę ciała, nieadekwatność ubioru do pory roku, wieku, itp. Występują zaburzenia, opóźnienia rozwojowe, problemy emocjonalne, niepełnosprawność, a dziecko nie otrzymuje potrzebnej pomocy, np.: opieki lekarskiej, zabiegów medycznych, terapii, wsparcia, itp. Sytuacja ta występuje pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie. ....

LISTA B**OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ DOTYCZĄCA DZIECKA:**

- B.1.** Dziecko odtwarza doświadczaną przemoc – w relacjach rówieśniczych (lub zabawie), identyfikuje się z rolą ofiary i/lub sprawcy. ....
- B.2.** Dziecko reaguje nieadekwatnie do sytuacji powstałej w placówce, np.: lękiem, izolacją, autoagresją, agresją itp. ....
- B.3.** Dziecko zachowuje się autodestrukcyjnie, np.: bije, szczypie się, nacina sobie skórę, itp. lub występują zachowania ryzykowne dziecka, np.: ucieczki z domu, używanie substancji zmieniających świadomość, ryzykowne kontakty, itp. ....
- B.4.** Dziecko boi się powrotu do domu i/lub reaguje lękiem lub innymi trudnymi emocjami na kontakt z rodzicem/rodzicami i/lub na sytuację powrotu do domu. ....
- B.5.** Dziecko często opuszcza zajęcia (dotyczy dzieci objętych obowiązkiem szkolnym) lub bez uzasadnionego powodu jest nieobecne bezpośrednio po rozmowach z rodzicami lub działaniach interwencyjnych placówki. ....

INFORMACJE DOTYCZĄCE RODZICÓW:

- B.6.** Postawa i zachowanie rodziców zagraża dobru, rozwojowi i bezpieczeństwu dziecka. ....
- B.7.** Rodzice nie współpracują z placówką przy udzielaniu wsparcia dziecku. ....
- B.8.** Dziecko rozdzielone z rodzicami na skutek emigracji lub innej sytuacji losowej, pozostające bez opieki osoby dorosłej i/lub wsparcia emocjonalnego ze strony rodziców lub innych osób z rodziny. ....
- B.9.** Na terenie placówki rodzic jest pod wpływem środków zmieniających świadomość, np. alkoholu, narkotyków itp. ....
- B.10.** Którekolwiek dziecko z rodziny z powodu przemocy lub zaniedbania wymagało umieszczenia w pieczy zastępczej. ....

LISTA C**OBSERWACJA PRACOWNIKA SZKOŁY LUB PLACÓWKI OŚWIATOWEJ LUB INFORMACJA OD OSÓB BĘDĄCYCH W KONTAKCIE Z DZIECKIEM I RODZICAMI:**

- C.1.** Karalność rodzica za przemoc lub przemoc w rodzinie. ....
- C.2.** Wcześniejsze podejrzenie dotyczące przemocy wobec dziecka lub przemocy w rodzinie albo obecne podejrzenie przemocy w rodzinie dziecka. ....
- C.3.** Rodzic nadużywający środków zmieniających świadomość – np.: alkoholu, narkotyków, leków, itp. ....
- C.4.** Poważne problemy zdrowotne, emocjonalne, choroba psychiczna wśród osób zamieszkujących z dzieckiem. ....
- C.5.** Rozwód, separacja rodziców, konflikt w rodzinie lub inna sytuacja kryzysowa. ....
- C.6.** Dziecko o szczególnych wymaganiach wychowawczych, edukacyjnych i występuje 1 lub więcej spośród: problemy emocjonalne, problemy społeczne, zaburzenie rozwojowe, niepełnosprawność. ....
- C.7.** Niskie kompetencje wychowawcze rodziców, niewydolność wychowawcza lub brak zainteresowania rodziców rozwojem dziecka. ....
- C.8.** Matka i/lub ojciec byli poniżej 18 r.ż. w chwili narodzin dziecka. ....
- C.9.** Ubóstwo i wynikające z tego stanu problemy rodziców. ....

**Sprawdź, czy występują sygnały
ze wszystkich list: A, B i C, a następnie postępuj
zgodnie ze wskazówkami na drugiej stronie!**

PROPOZYCJA ALGORYTMU POSTĘPOWANIA W PRZYPADKU PODEJRZENIA PRZEMOCY W RODZINIE WOBEC DZIECKA

Zaznaczenie przynajmniej
jednego z punktów Listy A

TAK

TRYB A

Uruchom procedurę Niebieskie Karty

Jeśli wystąpiło uszkodzenie ciała dziecka lub potrzebuje ono pomocy
lekarskiej - wezwij pogotowie i/lub skonsultuj tę potrzebę z przedstawicielem
ochrony zdrowia w Twojej placówce (jeśli jest to możliwe)

Jeśli zachodzi potrzeba umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej skontaktuj
się z Sądem Rodzinnym – jeśli nie ma takiej możliwości skontaktuj się z Policją

NIE

Zaznaczenie przynajmniej
jednego z punktów Listy B

TAK

TRYB B

NIE

Jeśli zaznaczono
TAK w punkcie:

B.1/B.2/B.3

Spotkaj się z rodzicami i zaproponuj im
konsultację u specjalisty w celu
diagnozy psychologicznej potrzeb dziecka.

Jeśli rodzice nie współpracują,
a dziecko nie jest bezpieczne
postępuj zgodnie z trybem A.

B.4

Porozmawiaj z dzieckiem i ustal poziom
jego bezpieczeństwa w rodzinie.

Porozmawiaj z rodzicem, który nie
krzywdzi dziecka w celu zbadania
stopnia bezpieczeństwa w rodzinie.

B.5/B.7/B.8

Zawiadom Sąd Rodziny.

B.6

Porozmawiaj z rodzicem, który nie krzywdzi dziecka,
w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa dziecka w rodzinie.

Jeśli dziecko nie
jest bezpieczne
postępuj zgodnie
z trybem A.

B.9

Zawiadom Policję.

B.10

Obserwuj dziecko.

Jeśli zauważysz niepokojące objawy porozmawiaj z jego
rodzicami w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa
dziecka w rodzinie.

W każdej sytuacji monitoruj sytuację dziecka!

Zaznaczenie przynajmniej
trzech z punktów Listy C

TAK

TRYB C

NIE

Porozmawiaj z dzieckiem i ustal poziom
jego bezpieczeństwa w rodzinie

Porozmawiaj z rodzicami na temat problemów wychowawczych, zbadaj stopień
bezpieczeństwa dziecka w rodzinie.

Monitoruj sytuację dziecka. Po 1,2 i 3 miesiącach powtórz kwestionariusz.

Poinformuj pracownika placówki (wychowawca, pedagog szkolny),
do której przechodzi dziecko, o swoich obserwacjach.

Zakończ
działanie

Dostosuj sposób rozmowy do
wieku i możliwości dziecka!
Podczas interwencji, rozmów,
wspieraj dziecko w kontakcie z
pracownikami służb i instytucji!